

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

**VNÍMÁNÍ INSTITUTU VĚZEŇSTVÍ Z POHLEDU
ODBORNÝCH PRACOVNÍKŮ**

Bakalářská práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Natálie Prosecká

Vedoucí práce: Mgr. Blanka Kissová

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Vnímání institutu vězeňství z pohledu odborných pracovníků*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne

Podpis

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí bakalářské práce, Mgr. Blance Kissové, za neustálou podporu a konzultace. A především za odborné, užitečné rady při psaní této práce.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Natálie Prosecká</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Kulturní antropologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>Kulturní antropologie</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. Blanka Kissová</i>
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Vnímání institutu vězeňství z pohledu odborných pracovníků
Anotace práce:	V bakalářské práci se věnuji analýze toho, jak odborní pracovníci vykonávají a vnímají svoji práci. Jedná se o pracovníky, kteří pracují jak uvnitř věznice, tak i mimo věznici, a to v probačních službách. Soustředím se i na vliv těchto profesí na samotné pracovníky a analyzuji to, zda mají nějaký dopad na jejich život v širší společnosti. Při kvalitativním výzkumu jsem využila metodu zakotvené teorie, kdy jsem se na již dříve zkoumaném poli snažila najít nové podněty a informace. Výsledky výzkumu jsou založeny primárně na zkušenostech respondentů.
Klíčová slova:	vězení, moc, trest, dozorce, probace, mediace, práce, pracovník, stigma, labeling, vliv, autorita
Title of Thesis:	Perception of the penitentiary institute from the point of view of professionals workers

Annotation:	In my bachelor thesis I analyse how professionals perform and perceive their work. These are workers who work both inside and outside the prison, in the probation services. I am also focusing on the influence of these professions on the workers themselves and analysing whether they have any impact on their life in wider society. In qualitative research, I used a method of grounded theory, where I tried to find new ideas and information in a previously investigated field. The results of the research are based primarily on the experience of respondents.
Keywords:	Prison, power, punishment, jailer, probation, meditation, work, stigma, labeling, worker, effect, authority
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	28
Rozsah práce:	36 s. 62 658

OBSAH

ANOTACE	4
ÚVOD	7
1. Historie a současnost Českého vězeňství a vězeňské služby	9
2. Totální instituce	12
2.1 Pracovníci totální instituce	14
2.2 Moc, autorita a role v totální instituci	17
2.3 Vězení jako okrajová kultura	21
3. Metodologie a limity práce	
3.1 Metodologie výzkumu	23
3.2 Limity práce	24
4. Výzkumná část	
4.1 Výsledky výzkumu	26
ZÁVĚR	32
POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE	34

Úvod

V bakalářské práci se věnuji analýze toho, jak odborní pracovníci vnímají svoji práci či nakolik může tato práce ovlivňovat jejich fungování ve společnosti. Věnuji se také tomu, jak nahlíží na právní a vězeňský systém či tomu, jaké jsou jejich pracovní povinnosti. Pro přiblížení problematiky vězeňství a prvky, které jsou s ní spojené, jsem v teoretické části vycházela především z odborné literatury. Především od známých autorů jako jsou Michela Foucault, Phillip G. Zimbardo, Roland Girtler či Erving Goffman. Dále jsem čerpala také z odborných časopisů. Veškerá literatura byla velkým přínosem, ale za klíčové dílo pro svoji práci považuji *Dohlížet a trestat* právě od výše zmíněného autora Michela Foucaulta. Jedná se o dílo, které analyzuje sociální a teoretické mechanismy, které stály za změnami v západních trestních systémech v moderní době. Věnuje se také vězení jako trestu v moderní společnosti. Autor napsal v díle celkem čtyři části, jedna z nich je část o moci a disciplíně, kterou se v práci primárně zabývám. Stručně v práci také nastiňuji historii a současnost vězeňství, dále se zabývám přiblížením pojmů jako totální instituce, kriminalita a delikvence. Také okrajově zmiňuji typologii věznic, a především zmiňuji kategorizaci odborných pracovníků.

V praktické části práce zahrnuji participanty, kteří pracují v tomto odvětví, a to zaměstnance věznice, probační a mediační pracovníky či sociální kurátory. Jako metodu získávání informací jsem použila formální strukturované a polostrukturované rozhovory. Pro jistý přínos informací jsem použila i pár neformálních rozhovorů. Otázky sdělené v rozhovorech směřovaly například k zjištění toho, jak se pracovníci k takové práci dostali, co je motivovalo k vykonávání takové profese a jak dlouho ji vykonávají. Podstatné pro výzkum ale bylo zjistit, jak je tato práce ovlivnila či ovlivňuje. Co stojí za tím, že je tato profese ovlivňuje? Prostředí, ve kterém pracují či lidé, se kterými pracují? Nebo právní, trestní systém či jejich

povinnosti a každodennost práce? Cílem mojí práce tedy bylo zjistit a analyzovat to, jak může člověka ovlivnit každodenní práce s odsouzenými jedinci v prostředí jako je například věznice. Zajímá mne, jakým způsobem vnímá pracovník svoji práci, situaci a osoby, s kterými pracuje. K cílům mě dovedly mé výzkumné otázky práce a to – Jakým způsobem vnímá pracovník svojí práci a jedince, se kterými pracuje? Jaký vliv má tato práce na pracovníka a jeho fungování ve společnosti? Jaké jsou pracovní povinnosti pracovníka? Jak vypadá z výpovědí respondentů jejich pracovní každodennost? a Jak pracovníci vnímají právní a trestní systém? Výzkum se tedy zabývá tím, jak vězeňský institut a práce s ním spojená funguje a jak je popisována očima odborných pracovníků. Jak sami participanti vnímají svojí práci a jak si myslí, že ovlivňuje jejich běžné žití ve společnosti.

K psaní takové práce mě motivovala moje samotná zvědavost a zájem o tuhle problematiku. Úmysl byl dát prostor pracovníkům pro vyjádření názoru na místo, lidi, se kterými pracují a celkově na práci, kterou vykonávají. Zajímalo mě, jak vnímají lidé svou přítomnost a svět, když vykonávají jak psychicky, tak fyzicky těžkou práci. Výzkum má přiblížit co obnáší práce například vězeňského dozorce či probačního pracovníka, jaká je jejich rutina, každodennost či jestli a s jakými problémy se musí potýkat. Moji práci ovlivnilo i odvětví vzdělávání – andragogiky, ale také částečně odvětví psychologie. Ve výzkumu se zajímám o práci odborných pracovníků, ale i o to, jak zvládají svoji profesi vnitřně v sobě. Každý z pracovníků se vyrovnává se svojí profesí po svém a na každého ta profese působí jinak. Z pohledu antropologie zkoumám každodennost pracovníků a jak vnímají určitý vliv prostředí, ve kterém pracují.

1. Historie a současnost Českého vězeňství a vězeňské služby

Náhled do vězeňství v moderní společnosti nám nastínil již Foucault v jeho klíčovém díle *Dohlížet a trestat*, kde datuje přechod trestání na vězení k přelomu 18. a 19. století. Útrpné tresty v 18. století postupně upadaly a legislativa učinila vězení jako samotný trest, což popisuje jako významný moment v trestní justici, kdy to byl jistý posun v přístupech k humanitě. Vězení jako verze trestu se ujala rychle a byla zapojena do fungování společnosti. (Foucault, 2000, s.320)

České vězeňství dostalo nový spád již brzy po revoluci v letech 1990-1992. Změnily a realizovaly se nové zákony týkající se nejen vězeňské služby, ale také byly zpracovány v roce 1992 nové koncepce pro rozvoj vězeňství jako celku. (Malá, 2003, s. 57) Co se týče pracovníků vězeňské služby, až do roku 1920 nepotřebovali žádné odborné vzdělání, jelikož na tyto pozice nastupovali spíše bývalí vojáci. Postupem času se ale podmínky pro uchazeče na toto pracovní místo zpřísnily a vzdělání bylo již nezbytné. Vězeňská služba České republiky vznikla 1.1. 1993. S vznikem vězeňské služby přišla změna spojená se zánikem Sboru nápravné výchovy a vybudování Institutu vzdělávání vězeňské služby. Uchazeči museli složit praktickou zkoušku, kde byly zkoušeny jak jejich vědomosti, tak i fyzické zdatnosti. (Nečas, 2017, s. 26) *„Kandidáti měli být dokonale obeznámeni s předpisy o výkonu služby, chování ve službě i mimo ni a prokázat všeobecné znalosti administrativy vězeňských ústavů, pokud souviseli s výkonem jejich služby. Dále byly vyžadovány vědomosti z dějin vězeňství a jeho významu, občanské nauky, politických dějin a ústavního zřízení. Důraz byl kladen též na osvojení mravních úkolů dozorce vězňů.“* (Kýr, 2010, s. 6) Za jednu z historických částí českého vězeňství se dá považovat doba od roku 1989 do roku 1999, kdy se vězeňský systém vymaňoval ze spár komunistického režimu. Systém prošel zásadní a důslednou proměnou, vyjádřenou hesly depolitizace, demilitarizace, decentralizace a humanizace. S novým zákonem o výkonu trestu a řádu výkonu trestu v roce 1999 byl kladen důraz především na zacházení s vězni, jeho diferenciaci a specifikaci. (České vězeňství, 2009,

s. 35) S novým zákonem je spojeno tedy i odborné zacházení, jehož úkolem je efektivní, a především výchovné působení na vězněné osoby s cílem úspěšné reintegrace, snížení kriminální recidivy a dosažení společenských cílů.

V současné době je posláním Vězeňské služby ČR zajišťování výkonu vazby, výkonu trestu odnětí svobody a bezpečnost a pořádek v soudních budovách. Bezpečnost a dodržování zákonnosti, jak vězňů, tak i veřejnosti by mělo být na místě prvním. Co se týče budov pro výkon trestu, tak v České republice jsou od října 2017 dva typy věznic: s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. V ostraze je vytvořen systém tří oddělení diferencovaných podle stupně zabezpečení: oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Stupeň zabezpečení je určen na základě vyhodnocení míry vnějších a vnitřních rizik. Vnější riziko vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na trestnou činnost, za kterou mu byl uložen trest, délku trestu a formu zavinění a s přihlédnutím k tomu, zda již ve výkonu trestu někdy byl. Vnitřní riziko vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, v níž se zohledňují zejména povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku. S obviněním je spojeno vazební uvěznění, které představuje rizikovou, silně zátěžovou situaci pobytu pachatelů trestné činnosti ve vězeňských zařízeních. Po vzetí do vazby stojí obviněný před značnými psychosociálními problémy, vyplývajícími ze ztráty svobody, postavení, majetku, důstojnosti, nezávislosti, bezpečnosti a osobních vztahů. Prostředí je stereotypní, jedinec je zcela izolován od sociálního prostředí. (Fischer, Škoda, 2014 s. 188) Ve vazební věznici jsou drženi ti, kteří byli soudem vzati do vazby, například proto, aby jim byl zabráněno odcestovat ze země a vyhnout se jakémukoliv dalšímu porušení zákona. Ve vězení jako takovém, jsou odsouzení, kteří jsou zde umístěni po vazbě a vykonávají trest odnětí svobody. Muži jsou odděleni od žen, a obvinění od odsouzených. Věznice se člení do dvou základních typů. První je věznice s ostrahou, která se ještě dělí na nízký, střední či vysoký stupeň zabezpečení. Druhý je věznice se

zvýšenou ostrahou, tam jsou převezeni vězni, kteří spáchali podle stupnice vězeňské služby ty nejhorší a nejtěžší trestné činy jako je například vražda. (Vězeňská služba ČR)

Příslušníkem vězeňské služby ČR se může stát každý jedinec, který splňuje požadavky jako je trestní bezúhonnost, občanství České republiky a absolvování středního vzdělání zakončené maturitou. Musí také prokázat vhodnou psychickou a fyzickou způsobilost pro vykonávání této profese. Z celkového počtu opravdu vážných zájemců o služební poměr splní podmínky okolo 50 %. (Malá,2003) zmiňuje také, že personál ve vězení je docela početný, ale v dnešní době probíhá několik spekulací o tom, jak má vězeňská služba málo obsazených pracovních míst. Při rozhovorech s respondenty, jakožto vězeňskými dozorci jsem mimo jiné zjistila, že je zřejmý nedostatek finančních prostředků i personálu ve vězení. *„Příslušníci a zaměstnanci vězeňské služby musí respektovat zákonné normy pro zacházení s vězni. Na dodržování těchto zákonných norem se podílejí jednak vnitřní regulační mechanismy jednotlivce (svědomí), jednak vnější regulační mechanismy reprezentované hierarchicky organizovaným systémem.“* (Fisher, Škoda, 2014, s. 200)

Kriminalita a delikvence patří mezi společensky nebezpečné jevy. Pozornost při řešení tohoto problému je směřována především na ochranu společnosti, ale také na způsob a cíl zacházení s pachateli kriminálních deliktů. Na otázku kriminality se zaměřuje celá řada vědních disciplín, jako například penologie či kriminologie, a na řešení problému se zaměřuje množství odborníků. Kriminalita je definována jako výskyt chování, které je v dané společnosti trestné (Fisher, Škoda, 2014, s. 169) K antropologii je blízká tzv. sociální deviace. Sociální deviace se používá v sociálních vědách jako označení pro různé formy chování. Sociální deviace se v sociologické encyklopedii definuje například jako porušení či odchylka od nějaké sociální normy či skupiny norem. Načež antropologové se během svých výzkumů setkávají s jednáním či nastavenými pravidly, která jsou v rozporu se společenskými očekáváními či normami společnosti. Antropologie se v této rovině snaží o zprostředkování érického

pohledu na svět, který je závislý na celém kontextu dané kultury. (Růžička, 2013 s. 3-5) Antropologové vnímají chování jedinců dané kultury spíše jako odlišné než deviantní. Podstatou antropologie je snaha popsat a vysvětlit různé formy kulturní, biologické a sociální existence člověka. Lidskou odlišnost, rozmanitost a další. Antropologové též podkládají výsledky hodnověrným, vědeckým způsobem – výzkumem. *„Franz Boas a jeho žáci, M. Mead a další..., použili k objasnění lidské rozmanitosti koncept kultury jako sféry sdílených hodnot, norem a idejí a soudili, že lidé se v různých kulturách vzájemně liší, protože si prostřednictvím výchovy osvojili odlišné hodnoty a normy a specifický pohled na realitu.“* (Budil, 2003, s. 13)

2. Totální instituce

Vězeňské prostředí je považováno za sociální prostředí, které se odlišuje od prostředí běžného života. Je také vnímáno jako totální instituce, která má vlastní normy a pravidla. Totální instituce může být definována jako místo zaměstnání či bydliště, kde se nachází velký počet obdobných osob, odříznutých na delší dobu od širší společnosti. (Goffman, 2017, s. 21-22) Sociální zařízení či instituce jsou chápány jako místa, budovy, místnosti zachycující časový zájem svých členů. Primární rysy totálních institucí jsou popsány ve třech sférách života uvnitř. Jako první jsou všechny aspekty života, které jsou vedeny na tom stejném místě pod dohledem jedné autority. Za druhé, všechny aspekty života jedince probíhají ve bezprostřední společnosti ostatních cizích lidí. Se všemi jedinci je zacházeno stejně a je od nich očekávána určitá role. Za třetí, všechny fáze denního režimu jsou rozhodnuty systémem a pravidly a je nutné je pro bez problémový chod respektovat a plnit. (Goffman, 2017, s. 26-27)

V současné době se věnuje nespočet prací vlivu a dopadu totální instituce spíše na vězně než na pracovníky. Zájem o totální instituci projevila v českém kontextu například doc. PhDr. Kateřina Nedbálková, Ph. D, která na výzkum věznice nahlížela na totální instituci z genderové perspektivy. Tvrdí, že dosavadní konceptualizaci vězeňských subkultur je potřeba rozšířit o pojem „genderovaná organizace“. Za její hlavní myšlenku se dá považovat to, do jaké míry je genderová struktura podmínkou ustavující sociální jednání, praktiky, instituce a vzory myšlení naší každodennosti. Nedbálková také pracuje s myšlenkou E. Goffmana, a uvádí, že významným rysem totální instituce je její všezahrnující charakter. Totální instituce zabraňují styku chovanců s vnějším světem patřičným umístěním budovy, ploty či zamčenými dveřmi. Život chovanců se odehrává na jednom místě, s dalšími jedinci, pod dohledem jedné autority. (Nedbálková, 2006, s. 19) Aktivita jak chovanců, tak personálu jsou dány určitým systémem, který je také hlavní součástí totální instituce. Postavení chovanců a personálu je hierarchicky nerovné. Personálu je připsána určitá dominance, dohled a autorita. Chovancům se připisuje role kontrolovatelných, ale jak personál, tak chovanci musí být určitým způsobem disciplinováni.

Při deskripci společenského života totálních institucí, Goffman demonstruje, jak zbavují jedince jejich bývalé identity a pak se je snaží resocializovat. Téměř vše, co se děje v totálních institucích, se děje také navenek. Forma a intenzita se mohou lišit, ale smysl je stejný. Dochází k sociálním interakcím, jsou zde vyhlášená a prosazovaná pravidla, je stanovena hierarchie, která funguje a lidé se jí přizpůsobují. Vliv je propagován, úplatky jsou nabízeny a přijímány. Vytvářejí spojení, plánují vzporu a bojují proti autoritám, i když skrývají své skutečné pocity a záměry. Rozdíl mezi totálními institucemi a vnějším životem je ten, že život v totálních institucích je snadněji kontrolován odpovědnými osobami, a primárně je tato kontrola přísnější a intenzivněji pocíťována chovanci. Goffman se zaměřil primárně na interakce mezi „pacienty“ a personálem. Přiklání se k tomu, že vězeňská stráž většinu času tráví a funguje v represivním prostředí, a to zjevně musí mít nějaký dopad na to, jak se

chovají ve společnosti, ve které žijí. Tvrdí, že je možné, že ti, kdo pracují ve věznicích nebo i v ústavu pro mentálně postižené mohou být poněkud zkostratělí a posedlí pravidly, které musí v práci dodržovat, tudíž je nějakým způsobem ovlivňuje systém, ve kterém pracují. (Goffman, 2017, s. 11-15)

2.1 Pracovníci totální instituce

Vězeňský dozorce zajišťuje dozorčí službu ve vazební věznicích, věznicích jako takové a v ústavu zabezpečovací detence. Zajišťuje také mimo jiné práva a povinnosti obviněných a odsouzených ve věznicích. V současnosti je povinné absolvovat vzdělání a výcvik v rámci příslušných složek Ministerstva spravedlnosti. (NSP – Národní soustava povolání) Ve věznicích dále pracují strážníci, kteří zajišťují ochranu budovy věznice zevnitř i uvnitř – na věži, na bráně. Zabezpečují doprovod pro vězně k lékaři, na vycházky, k návštěvám. Zařizují také eskort vězňů k soudům či do jiných věznic. Ze strážníků se později mohou stát právě dozorce, kteří pracují přímo s vězněnými osobami. Jsou také v blízkém kontaktu s dalším personálem věznice, jako je například vězeňský psycholog či vychovatel. Nadřízenými strážníkem jsou inspektor strážnické služby a vrchní inspektor strážnické služby. Nejvyšší postavení ve věznicích nese ředitel. Má nejvyšší moc, ale také největší zodpovědnost, zodpovídá tedy za všechno, co se může ve věznicích stát. Ředitel věznice má dva zastupující pracovníky, kteří zajišťují chod ekonomického oddělení a věnují se strážnické službě a výkonu vazby či trestu. (Malá, 2003, s. 77) Mimo vězeňské dozorce, jak jsem výše zmiňovala, působí ve věznicích i vychovatel, sociální pracovník, psycholog, lékař a speciální pedagog. Vychovatel je v pozici, kdy posuzuje odsouzeného, jelikož je s ním denně v kontaktu. Sociální pracovník se soustředí na sociální situaci odsouzeného, což se týká jeho vztahů s rodinou, finančního zabezpečení a podobně. Psycholog zpracovává

psychologickou diagnostiku. Analyzuje osobnost z hlediska intelektových schopností, motivace či emoční stability. Lékař se stará o zdravotní skutečnosti odsouzeného. Patří mezi ně například chorobopis, diety, pracovní omezení či uložení ochranného léčení. Speciální pedagog se především osobností odsouzeného jedince z pohledu pedagogického. Analyzuje jeho kriminální kariéru a její startovací mechanismy, motivaci ke kriminální činnosti a podobně. (Jůzl, 2017 s 368-369) Mimo dozorců a psychologů pracují ve vězení i sociální pracovníci. Sociální práce ve vězeňství je velmi specifická a odborná činnost, ve které pracovník musí být odborníkem právě na sociální práci, musí umět jednat s lidmi, řešit konflikty a nabídnout například určité východisko z problému. Podílí se také na zacházení s odsouzenými, poskytuje sociálně-právní poradenství, navazuje potřebné kontakty s blízkými osobami odsouzených. Práce sociálního pracovníka se také zakládá na prevenci možných problémů po propuštění. Pracovník musí zjistit, zda jedinec, který končí pobyt ve výkonu trestu, má rodinné zázemí či zajištěné bydlení a zaměstnání. Poté mu zajišťuje také kontakty na sociální kurátory, popřípadě probační a mediační pracovníky. V České republice působí ve věznicích stovka sociálních pracovníků a pracovníc, a jsou garanty kontinuální sociální práce. Sociální pracovníci jsou v kontaktu s orgány státní správy a neziskovými organizacemi. Musí mít také znalosti právních předpisů a být zvěhlý v oblasti sociálního poradenství. Za takového sociálního pracovníka, který se věnuje poradenství se dá považovat i probační a mediační pracovník, který tedy působí primárně mimo prostory věznice. (Sociální práce, 2012, s. 15)

S prací ve vězení je úzce spojená i probační a mediační služba. Tvůrci českého zákona byli inspirováni myšlenkou restorativní justice a rozhodli se zastřešit probaci a mediaci. Výsledkem tedy bylo vytvoření zákona o probačních a mediačních službách. Inspirací pro vznik byl rakouský model tamější služby, která je sice privátní organizací na rozdíl od probační a mediační služby, ale je z velké části finančně podporována státem. Konstrukce zákona a cílů, která vedla ke zřízení služby a koncepce probační a mediační služby byla postavena na předpokladu, že klíčovou

oblastí pro její účinné působení musí být přípravné řízení trestní a řízení před soudem. Probační a mediační služba tedy nabízí obviněnému i poškozenému služby, které zaměřuje primárně na urovnání konfliktů v souvislosti s trestnou činností. (Štern a kolektiv, 2010, s. 37) Chod probačních a mediačních služeb ve vztahu k soudům, orgánům Policie ČR, zajišťují střediska, které má na starost jejich vedoucí pracovník v daném městě. Odborné služby vykonávají probační úředníci a asistenti, kteří musí před nástupem do této organizace splnit různé kvalifikační požadavky a dosáhnout předepsaného vzdělání. Probační asistent musí úspěšně projít ústním pohovorem a mít ukončenou alespoň střední školu s maturitou. Probační úředník, ale musí mít vzdělání vyšší, a to magisterské, nejlépe tedy v oboru zaměřeném na sociální práci. Pracovní náplň pracovníků organizace se dělí do základních pěti agend. Jedná se o agendy mediačních činností, probačních činností, obecně prospěšných prací, podmíněného propuštění s dohledem včetně domácího vězení a rozsáhlou agendu mladistvých v souladu se zákonem o soudnictví ve věcech mládeže. (Štern a kolektiv, 2010, s. 38)

Pojem probace má význam určitého ověřování či zkoušení. Pracovníci těchto služeb mají za úkol ověřovat a kontrolovat své klienty, dohlížet na to, aby nepáchali žádnou trestnou činnost či popřípadě zda plní veškeré podmínky, jako je třeba abstinence od alkoholu či jiných omamných látek. Mediací je zase myšleno odborné postupování pracovníků, které je realizováno v první fázi před rozhodnutím státního zástupce či soudce. Smyslem mediace je urovnání či umírnění konfliktu mezi obětí trestního činu a pachatelem trestního činu. Pracovník, jakožto mediátor by měl být nestranný, nezávislý a přímo nezasahovat do konečného výsledku mezi obětí a pachatelem. V případě, kdy nejde uskutečnit mediace, měl by pracovník zvolit jinou metodu pro zvládnutí konfliktu.

2.2 Moc, autorita a role v totální instituci

Pojem moc lze definovat různě. „Moc, obecně síla, schopnost působit a prosadit vlastní vůli. Přírozeným základem moci je autorita, často se však musí uplatňovat i prostřednictvím násilí. To vede k sporům o její legitimitu, neboť ta je základní podmínkou akceptability nositele moci v dané společnosti.“ (Malina, 2009, s. 2555) Michel Foucault dokonce rozděluje moc několika způsoby. Rozebírá například moc suverénní či totalitní, kterou označuje jako moc královskou, ta vyžaduje oddanost poddaných a oběť pro zachování trůnu. Další je moc disciplinární, ve které je úspěch závislý na postojích jedince. Posledním typem je typ moci pastýřské, která je definicí spojena s mým tématem práce, jelikož plyne z rozvoje k moci zaměřených na jedince a slouží k jeho nepřetržitému řízení. Má tendenci ovládat jeho každodennost a zároveň na ni dohlížet. Vězeňští dozorcí mají patrně tendence pastýřské moci, jelikož dohlíží na vězněné osoby, řídí například jejich režim stravy či spánku.

Jednou z ideálních metafor pro fungování moci je podle Foucaulta tzv. Benthamův Panoptikon, který je architektonickou figurou vězeňské kompozice. Jde zde o princip dokonalého sledování jedince, aniž by věděl, že je sledovaný. „Princip je následující: na okraji je budova ve tvaru kruhu; uprostřed je věž; věž je prošívkována širokými okny, která vedou směrem k vnitřní straně kruhu; okrajová budova je rozdělena na jednotlivé cely, z nichž každá prochází celou šířkou budovy; cely mají dvě okna, jedno, směřující dovnitř, odpovídá oknům věže; druhé, směřující ven, umožňuje, aby skrz celou procházelo světlo z jedné strany na druhou. Potom stačí umístit dohlížečícího do centrální věže a v každé cele uzavřít jednoho blázna, nemocného, vězně, dělníka nebo školáka. V důsledku protisvětla je možné z věže pozorovat, jak se rýsují právě proti světlu drobné siluety těch, kdo jsou uzavřeni v celách na okraji.“ (Foucault, 2000, s. 281) Panoptikon mohl sloužit jako nástroj na modifikaci chování, resocializaci jedince či jako možnost proti vzepření vůči systému. Panoptikon svým určitým rysem připomíná například Versaillský zvěřinec zkonstruovaným

francouzským architektem Le Vauxem a českém kontextu můžeme příklad půdorysu Panoptika nalézt v Plzeňské věznici.

V 17. a 18. století se objevovaly mocenské techniky, které se bytostně zaměřovaly na individuální tělo. Prostřednictvím technik si moc brala na starost těla a zkoušela zvýšit sílu výcvikem a drezurou. Techniky sloužily například k prostorovému rozmístění těl, k seřazování, k dohlížení nad nimi a k organizaci celého vizuálního pole kolem individuálních těl. Foucault zmiňuje dva typy mocenských technik, a to kázeňské techniky a biopolitiku. Kázeňská technika moci, která se zaměřovala primárně na tělo a zachází s ním jako s ohniskem, které má být povolné a užitečné. Biopolitika směřuje zájmy spíše k společnosti a vnímá jedince jako druh a snaží se o jeho kultivaci. Cílem je mít zdravou populaci a odstraňovat negativní vlivy a entity, které by snižovaly kvalitu života. V biopolitice jde o souhrn procesů, jako je narození, smrt, reprodukce a plodnost v jisté populaci. Rovněž zde jde o populační politiku a moc, která se snaží o kontrolovat řadu nahodilých událostí, které se v životě mohou stát. (Foucault, 2005, s. 220-223)

Jestliže máme porozumět mocenským vztahům, je třeba také analyzovat určité formy odporu, jakožto snahu rozpojit vztahy. Těmto formám dává Foucault název“ zápasy“ a zmiňuje opozice, které se vyvinuly v posledních letech. Jednou z nich je například opozice vůči moci psychiatrie nad duševně chorými či například moc rodičů nad dětmi. Jako zápas uvádí například lékařskou profesi, která nekontrolovatelnou moc uplatňuje nad těly pacientů, životem a smrtí člověka. Všechny dnešní západy směřují k otázce – Kdo jsme? Hlavním cílem zápasů je útok na techniku a formu moci, nikoli na skupiny, elity či třídy. V každodenním životě se objevuje se objevuje moc, která jednotlivce činí jako subjekt, kategorizuje jej a svazuje s vlastní identitou. Subjekt můžeme vnímat dvěma způsoby. Zaprvé je to subjekt, který je podřízený někomu jinému, skrze kontrolu. Zadruhé subjekt je svázán vlastní identitou skrze svědomí a sebepoznání. Nic méně, stále je v naší společnosti problém s podrobováním proti. Důvodem s takovou problematikou v naší společnosti je

zřejmě politická forma moci, která se vyvíjela od 16. století. Touto novou politickou formou je stát, který se většinou vysvětluje jako typ politické moci, který ignoruje jedince. Státní moc je velká, je individualizující a totalizující forma. (Foucault, 2003, s. 201-203)

Foucault se zabýval i otázkou disciplíny, což samotným příkladem je i například výše zmiňovaný Panoptikon. Disciplína tvoří tzv. podřízená, vycvičená „poslušná těla“ a je spojena s kontrolou aktivity jedince. V totálních institucích může být tento status poslušných těl připsán jak chovancům, tak i vězeňským dozorcům. Systém je nastavený tak, že z vězeňských dozorců chce mít poslušná těla, jelikož se musí řídit danými pracovními pokyny a pravidly. Stejně tak se musí striktními pravidly řídit i vězněné osoby. Foucault rozdělil disciplínu do pěti částí. Jednou z částí je rozvrh času, kde použil tzv. striktní model klášterního společenství, kdy se jedná o tři hlavní postupy – stanovit rytmus, vnutit určená zaměstnání a regulovat cykly opakování. Jako příklad používá církevní řády, které byly „mistry“ disciplíny, v otázce času a pravidelnosti. Na jemnosti časové regulace měl vliv čas, kdy se začalo počítat na čtvrt hodiny, minuty a vteřiny. Další částí disciplíny připisuje tzv. časovému vykonávání úkonu, kdy definuje jistý druh anatomicko-chronologického schématu chování. Samotný proces disciplinace, dle Foucaulta, je určité působení moci na tělo, kdy představuje určitý řád a dochází ke kontrole nad sebou samým. Další částí je tělo-objekt, kdy každý bod v těle má určitý smysl a zaujímá určitý objekt. A jako poslední uvádí vyčerpávající využití, kdy je zakázáno mrhat časem, a kdy rozvrh času zažehnává nebezpečí. (Foucault, 2000, s. 217-223)

Problematikou moci se zabýval nejen Michel Foucault, ale i americký psycholog Philip G. Zimbardo, který je známý především díky Stanfordskému experimentu, který zrealizoval. Stanfordský experiment se uskutečnil roku 1971 a jeho předmětem bylo zkoumání vlivu moci na člověka a jeho chování v dané roli. Pro experiment byli vybráni především náhodní dobrovolníci, kteří byli jak psychicky, tak i fyzicky zdatní. Po výběru došlo k náhodnému rozdělení na vězeňské dozorce a vězně a převozu do

dokonale postavené věznice uvnitř psychologické katedry. Muži, kteří byli vybráni do rolí vězňů byli podrobení stejnému postupu jako opravdové odsouzené osoby. „K iniciaci vězňů do nové role patřilo, že byli sblečeni, odšíváni a dostali vězeňské šaty – bílé rubáše s výraznými čísly, čapky z nylonových punčoch (ty napomáhaly jednotnému vzhledu a iluzi ostříhaných vlasů), na nohy „vietnamky“, symbolický řetěz na kotník a žádné spodní prádlo.“ (Zimbardo, 2005, s. 124) Tenhle postup lze nazvat jako iniciační rituál, který sloužil především proto zbavení vlastní identity jedinců a připsání určité role. Muži v roli dozorců taktéž odevzdali osobní věci a dostali pracovní uniformy beze jmen, takže ke zbavení vlastní identity došlo u obou skupin. Vězni měli za úkol se neoslovovat jmény, ale pouze čísly, která měli na svém vězeňském oblečení, dozorce měli oslovovat „Mr. Correctional Officer“. Jelikož šlo o to zjistit, jak takové prostředí ovlivní chování jak vězňů, tak dozorců, nebylo nikomu řečeno, jak přesně se má chovat. Dozorci měli dané pravidlo, že musí udržovat pořádek a používat obušky pouze jako určité symboly nikoliv jako zbraně. Během experimentu se dozorcí stali krutějšími a panovačnými, vězni naopak pocítovali jakousi bezmoc, dokonce byla plánovaná i vzpoura. Dozorci donutili vězně se svlékat, klikovat a dokola opakovat jejich vězeňská čísla. Zimbardo zmiňuje, že výzkumný tým musel dozorcům stále připomínat, aby se nechovali agresivně. Podle jeho slov se dozorcí přestali kontrolovat, jakmile si mysleli, že nejsou pod výzkumným dozorem. Experiment měl původně trvat dva týdny, ale byl kvůli nezvladatelným jedincům ukončen po šesti dnech. Tři z mužů, kteří plnili roli vězňů, ukončili experiment ještě dříve kvůli psychickým problémům. Z toho plyne, že vzájemné působení chovanců a pracovníků je velmi silné a jednání jedinců lehce ovlivnitelné. Výsledkem tedy bylo, jak dokáže moc, role i prostředí způsobit změny identity a chování, jak u jedinců, kterým byla moc přidělena, tak i u těch kterým byla odebrána. (Zimbardo, 2005, s. 124-128)

2.3 Vězení jako okrajová kultura

Výše zmíněný experiment nám dokazuje, že nějakým způsobem může pracovníky ovlivnit prostor totální instituce. Zároveň pracovníky mohou ovlivňovat i názory proudící z venku, tedy ze společnosti. Společnost jako taková je důležitá pro rozvoj člověka a určuje normy, ideály, hodnoty, anebo právě vzorce chování. Jak jsem již výše zmiňovala v rámci probační a mediační služby – například pro jedince, který ukončí výkon trestu je těžké se zařadit zpět do běžného života. Pokud byl ve vězení delší dobu, zvykl si na určité normy a vzorce chování právě tam. Jedinec má v sobě daný instinkt, že potřebuje patřit k určité skupině, ale když dotyčný opustí vězení, společnost mu dá zpětnou vazbu. *„Existují situace, v nichž sociální vlivy jedince zatěžují, patologizují, případně ohrožují jeho fyzickou existenci.“* (Vágnerová, 1999, s. 355)

Pracovníci mohou být kvůli své roli, pracovní pozici společností stigmatizováni. Stigma není skutečnou vlastností člověka, ale je mu sociálně přiděleno a vyplývá z obecně platného pojetí normality. Stigmatizace může měnit jak roli, tak identitu jedince. (Vágnerová, 1999, s.100) Již Řekové uvedli termín stigma, který měl označovat tělesné znaky pro určení něčeho špatného či neobvyklého o statusu označovaného. Znaky, které se vyřezávaly do těla měly upozorňovat, že jejich nositel je zločinec či zrádce – osoba pošpiněná. V dnešní době se pojem stigma používá ve svém původním významu, kdy se vztahuje, než k tělu, tak spíše k hanbě samotné. Již při prvním setkání s jedincem lze předvídat jeho sociální identitu či status, díky osobním atributům, jako je například čestnost či strukturálním atributům jako je právě povolání. Jistý jedinec, může vyzařovat atribut, který jej značně odlišuje od ostatních osob. Naše mysl ji poté může hodnotit jako špatnou, nebezpečnou či slabou. Takový atribut je chápán jako stigma, dále můžeme nazvat také jako handicap či nedostatek. Je důležité říct, že se nemusí jednat o nežádoucí atributy, ale spíše jen o atributy, které se neslučují se stereotypem či „normálností“ z pohledu veřejnosti. (Goffman, 2003, s.

9-10) „Stigmatizovaný má zjevně tytéž představy o identitě jako my, to je klíčový fakt. Nejnaternějším přesvědčením o tom, kým je, může být jeho pocit, že je „normální člověk“, lidská bytost jako kdokoli jiný a tedy někdo, kdo má nárok na rovnou šanci.“ (Goffman, 2003, s. 15)

Totální instituce jakožto vězení, může být vnímáno společností jako okrajová společnost. Girtler tedy nechce používat slovo subkultura, tak používá spojení okrajová společnost a ve většině případů je na vězení nahlíženo skrze prsty. Girtler popisuje, že okrajové kultury jsou vnímány jako ty neslušné, nebezpečné či přímo zlé. Dalším rysem okrajových kultur je nedodržování trestního zákona a vybočování celkově z norem a hodnot společnosti. Vliv společnosti je silný a z velké části je podporován médii. (Girtler, 2001, s. 22-29) Lze vězení chápat jako okrajovou společnost? Během výzkumu jsem realizovala tři neformální rozhovory, které mi na tuto otázku odpověděly. Rozhovory se týkaly, jak lidé nahlíží na vězeňství. Odpovědi jsem získala od dvou žen a jednoho muže různých věkových skupin. Ženy odpověděly svým způsobem podobně a to tak, že vězeňství vnímají jako hrozbu, protože člověk, který je uvězněn za nějaký trestný čin, vyjde z vězení jako ještě horší člověk. „...nejen že vězení dělá z lidí horší lidi, ale je taky beztak plné korupce.“ (Respondent YX)

S vlivem společnosti může také úzce souviset nálepkování (labeling) pracovníků. Labeling theory, také označována jako etiketizační teorie. Etiketizační teorie uvádí deviance jako procesy, v nichž jsou jistí lidé označováni jako zločinci či duševně choré osoby. Samotný proces potvrzuje společenské, ale i zcela privátní proctví, jelikož deviance se stávají habituální výbavou daného jedince. Tato teorie také vede k otázce, proč jsou jistí jedinci a činy označovány jako vybočující z normy, a nikoliv pouze jako jiné. Teoretici argumentují tím, že několik druhů jednání je označováno jako deviantní, protože porušuje jistý morální kodex. Člověk nebo jeho čin se stává odchylným ve chvíli, kdy je na něj ostatními lidmi aplikována tzv. nálepka. (Jedlička a kolektiv, 2015, s. 111-113) Jako příklad takzvané „nálepky“ mohu uvést výpověď z neformálního rozhovoru, kdy mi respondent na otázku – Jak vnímá práci vězeňského dozorce nebo

samotného jedince, který takovou práci vykonává odvětil: „já nevím, pro mě jsou to chlápci (odmlka) mohutní, mají hromadu svalů. No asi mají víc v těch svalech než v hlavě a musí to být taky flegmatici.“ (Respondent XY) S etiketizační teorií může být spojen i pojem předsudek, kdy: „Předsudek je nepřesným, emočně zkresleným a nesprávným hodnocením situace, ale pro laika je výhodný: nemusí se namáhat uvažováním o věcech, které dobře nezná.“ (Vágnerová, 1999, s. 99)

3. Metodologie a limity práce

3.1 Metodologie

Pro bakalářskou práci jsem zvolila jako metodu pro výzkum - „Grounded Theory“- Zakotvenou teorii. „Zakotvená teorie je teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatímně ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorii, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné.“ (Strauss, Corbinová, 1999, s. 14)

Zakotvená teorie, jakožto kvalitativní design vznikla v odvětví sociologie v roce 1967 díky výzkumníkům Barneyho Glaserma a Anselma Strausse. Ti zastávali názoru, že jiná teorie, než zakotvená byla často nevhodná jak ve výzkumech, tak i pro samotné účastníky studie. Jejich myšlenky byly také zpracované v několika publikacích. Na rozdíl od a priori teoretických orientací v sociologii, přednesli, že všechny teorie by měly být „zakotveny“ v datech z terénu, zejména v akcích, interakcích a společenských procesech lidí. Tato zakotvená teorie předpokládala generování teorie akcí, interakcí nebo procesů prostřednictvím interrelací kategorií

informací založených na datech shromážděných od jednotlivců. (Creswell, 2007, s. 63)
Pro získání podstatných informací a hlubší analýzu je důležité, nejen při použití této metody, kódování. Analýza v zakotvené teorii se skládá z tří hlavních typů kódování – otevřené kódování, axiální kódování a selektivní kódování.

Domnívám se, že pro moji práci je nejvhodnější právě tato teorie, jelikož se zabývám oblastí, která je již zkoumaná, a mé zdroje plynou, jak z teorie, tak i od mých participantů. Mým cílem je objasnit tuto zkoumanou oblast a vysvětlit či přiblížit její problematiku. Je to metoda používána při kvalitativním výzkumu, při kterém nezískáváme výsledky pomocí určitých způsobů kvantifikace jako jsou různá statistická měřítka. Získávala jsem informace právě díky schůzkám a rozhovorům, které jsem vedla s respondenty, pohybovala jsem se v místech jako jsou střediska probačních a mediačních služeb, takže jsem mohla nahlédnout do prostor kanceláří, kde pracovníci pracují. Pro získávání dat jsem také rozesílala i méně obsáhlé dotazníky pro pracovníky, kteří neměli čas na schůzku, bohužel se mi dostavil pouze jeden a odpovědi byly velice strohé a stručné, tudíž jsem došla k závěru, že osobní schůzka, „face to face“, na příjemném místě je pro získávání informací nejlepší. Pro další získávání dat jsem použila odborné i neodborné články, knihy, sledovala dokumenty, které ve mně vyvolaly několik otázek a inspirací.

3.2 Limity

Během výzkumu jsem zjistila, že jsem se dostala do velice uzavřené skupiny lidí, která není zvyklá hovořit o svých pocitech, nesvěřují se, jak vlastně vnímají nějakou svoji realitu kolem sebe, což může být i spojeno s jejich stigmatizací. Hodně pracovníků nemělo zájem o schůzku natož o rozhovor. Jelikož se jedná o uzavřenou

skupinu, bylo těžké dostat se k těmto lidem dostat, protože kontakty na ně nejsou zrovna dostupné. Dá se říct, že jsem využila metodu „snowball“ – sněhové koule. To znamená, že jsem se přes své počáteční respondenty dostala k dalším respondentům a užitečným informacím, díky jejich kontaktům. Participantů se lišili jak věkem, tak i pracovním místem. Rozhovory, které byly primárně polostrukturované, jsem realizovala se zaměstnanci vězeňské služby, probační a mediační služby či sociální kurátorkou. Pro přiblížení dojmu společnosti z této instituce jsem uskutečnila tři neformální rozhovory s dvěma ženami a jedním mužem různých věkových kategorií a pracovních míst. Rozhovory byly primárně polostrukturované, ale vždy jsem své otázky přizpůsobila dané situaci. Po souhlasu participantů byly rozhovory nahrávány a poté doslovně přepsány. Pro konání rozhovorů jsem zvolila taková místa, která se zdála participantům vhodná a příjemná. Pro vhled do této problematiky a získání dalších informací o této problematice jsem se snažila co nejvíce navštěvovat odborné přednášky. Jednalo se například o přednášku psychologa z vazební věznice či o přednášky pořádané probační a mediační službou, které se zaměřovaly na práci s oběťmi a pachateli. Celkově jsem realizovala devět rozhovorů, jejichž průměrná délka byla 60-70 minut. Rozhovory mi byly užitečné nejen pro bakalářskou práci, ale také pro moji vlastní sebereflexi a poučení pro další realizování rozhovorů a získávání informací. Pro další rozhovory jsem se poučila, že nejdůležitější je nejen doptávání se, ale také rychle reagovat a vědět jak a jakou otázku položit pro největší zisk informací. Jak jsem výše zmiňovala, tak nejen skupina respondentů byla uzavřená, ale i prostory věznice pro mě byly uzavřené, tudíž jsem neměla možnost získat data pomocí pozorování.

4. Výzkumná část

4.1 Výsledky výzkumu

Při rozhovorech s respondenty jsem se primárně snažila získat odpovědi, které směřovaly k mým výzkumným otázkám. - 1. Jakým způsobem vnímá pracovník svoji práci a jedince, se kterými pracují? 2. Jaký vliv má tato práce na pracovníka a jeho fungování ve společnosti? 3. Jaké jsou pracovní povinnosti pracovníka? 4. Jak vypadá z výpovědí respondentů jejich pracovní každodennost? 5. Jak pracovníci vnímají právní a trestní systém?

Pro začátek jsem věnovala pozornost tomu, co pracovníky motivovalo k vykonávání takové práce a jaké bylo jejich očekávání. Zásadní rozdíl byl již v tom, jakou respondenti vykonávají profesi. Na základě rozhovorů jsem zjistila, že respondenti pracující ve vězeňské službě po absolvování středního vzdělání s maturitou, směřovali primárně k práci ve sboru státní správy. Důležitou motivací pro ně byla práce v uniformě, jeden z respondentů to pojmenoval jako dětský sen. *„...A hlavně jsem si vždycky přál už od mala, že budu pracovat v uniformě.“ (Respondent X (2))*

Z rozhovorů plyne, že respondenti, kteří pracují ve vězeňské službě vykonávají tuto práci z důvodu jisté autoritě či moci nad ostatními lidmi. Probační úřednice a sociální kurátorka, absolvovaly vyšší vzdělání s magisterským titulem, primárně na oboru sociální práce. V pracovní době nosí běžné, denní oblečení a o autoritě se zde určitě mluvit dá, ale tyto pracovnice autoritu nevidí jako určitý typ moci, ale spíše jako svoje vědomosti a poslání k tomu, že mohou pomoci člověku v určité životní tísni. *„Věřila jsem, že když vystuduju sociální práci budu moci někomu pomoci a předat svoje zkušenosti v řešení různých případů.“ (Respondentka Z (5))*

Dalším výzkumným bodem práce, byla dílčí výzkumná otázka každodenní činnosti pracovníků. Tuhle otázkou jsem provázala hned několik dalších. Díky otázce každodennosti jsem zjistila povinnosti pracovníků, ale především jak pracovníci vnímají svoji práci i jaký vliv na ně samotné má. Jak motivace, tak i povinnosti pracovníků se liší z důvodu rozdílné profese. Pracovní povinnosti vězeňského dozorce jsou například: „Všude je (vězně) vlastně doprovázíme, takže zavolají třeba potřebuju Jirku Nováka na středisko a my jdeme a musíme otevřít celu a dovést ho tam.“ (Respondent 3), dále také sčítání vězňů, a primárně hlídání pořádku a kázně ve věznici. Probační úřednice má odlišné povinnosti a to: *...setkávání s klienty, návštěvy v místě bydliště, papírování, píšeme záznamy s klienty, píšeme záznamy o průběhu dohledu, záznamy o průběhu výkonu trestu obecně prospěšných prací.*“ (Respondentka W (4))

Každý z pracovníků vězeňské služby svoji práci popsal jako stereotypní. Jeden z respondentů tuto práci nazval také jako – „práce jako každá jiná“, ale další respondent, který podle mého názoru zjistil, že pracuje ve stigmatizovaném prostředí a sám je obětí jisté stigmatizace, nazval svoji práci jako „neatraktivní pro veřejnost“. *„Hlavně tuhle práci někdo vykonávat musí, vím, že pro veřejnost to není úplně atraktivní práce“* (Respondent Z (2)). Jedná se o respondenta výše zmíněného, pro kterého tato práce byla přáním, primárně z důvodu nošení uniformy a práce ve státní správě. Z celkového rozhovoru vyplynulo, že participant si je vědom určité stigmatizace jeho povolání. Nic méně pro jeho vykonávání práce byla proudem motivace moc a autorita. O stigmatizaci jeho povolání ví a předpokládá, že tuto práci příliš lidí vykonávat nechce, ale více tomu v rozhovoru pozornost nevěnoval. Se stigmatizací se setkala i respondentka, která pracuje s lidmi po výkonu trestu v probační a mediační službě. Jednalo se názor jejího užšího kruhu lidí, kteří nerozumí tomu, jak může pomáhat lidem, kteří spáchali trestní čin. Se stigmatizací jejich klientů se setkala nespočetně. *„...ptali se mě několikrát proč pracuji s lidmi, kteří byli opakovaně ve výkonu trestu (odmlka) proč se jim stále snažím pomoci. Pro mě je důležité, že se člověk o změnu svého života k lepšímu snaží, i když se to třeba opakuje po několikáté.“* (Respondent W (4)). Probační úřednice

přistupuje ke svým klientům jako k lidem, kteří potřebují pomocnou ruku při resocializaci zpět do společnosti. Sociální kurátorka, částečně i probační úřednice, vykonávala tuto práci patnáct let – z mých respondentů byla nejdéle v tomto odvětví. Povinností sociální kurátorky bylo postarat se o přicházející klienty a vyřešit jejich problémovou situaci, kdy se jednalo o ublížení na zdraví druhé osoby, obchod s drogami a jiné. Při rozhovoru kurátorka zmínila, že během let v této práci postupně přicházela o pozitivní myšlení v důsledku řešení problému s klienty. Na moji otázku, zda si myslí, že jsou lidé, s kterými pracovala schopni se resocializovat zpět do společnosti odpověděla: *„...přestala jsem s touto prací právě z důvodu psychického přetížení a přesvědčení o tom, že jsou lidé napravitelní jsem již také zavrhla. Není lehké si vzít na svá bedra problémy jiných a zároveň je v dobrém vyřešit.“* (Respondent V (5))

Otázku, která směřovala k tomu, z jakého důvodu by pracovník práci opustil jsem použila v každém rozhovoru. Tímto se vrátím ke zmiňovanému stereotypu práce u pracovníků vězeňské služby. Při popisování každodenních pracovních postupů mi jeden z respondentů popsal své pracovní povinnosti a tvrdil, že jeho práce je stereotypní a z toho důvodu práci ukončil. *„Každý den byl úplně stejnej a bylo to pořád dokola. Nebyla to špatná práce, ale strašnej stereotyp a z toho každému pak hrábne“* (Respondent Y (3))

Při rozhovorech jsem se setkala i s protirečením, kdy respondent tvrdil, že jeho práce je stereotypní, ale zároveň popisoval, kolik se toho v jeho práci může stát a čemu může čelit. *„Tahle práce je pro mě docela stereotyp... Dozor nad vězněnými osobami s důrazem na to, aby si plnili své povinnosti, nedocházelo k poškozování majetku, aby řádně uklízeli ubytovací prostory, aby nedocházelo k vzájemným fyzickým útokům mezi vězni nebo k sebepoškozování, sebevraždám, sexuální útokům, krádežím atd. Je toho hodně co se může stát.“* (Respondent Z) Setkala jsem se nejen s protirečením při kódování rozhovoru, ale při samotném „face to face“ rozhovoru jsem vnímala i posunky a mimiku respondentů. Nejčastěji jsem se s posunkem setkala při řešení právního a vězeňského systému, kdy jsme s respondenty řešili celkové fungování systému, platové

ohodnocení, dotace, či zacházení s lidmi po výkonu trestu. Názory na systém spjatý s touto totální institucí se u pracovníků vězeňské služby a pracovníku probační a mediační služby značně rozcházejí v mnoha ohledech. Při rozhovorech s pracovníky vězeňské služby jsem zjistila informace primárně o jejich pohledu na jejich práci a celkově na systém, a v poslední řadě informace o tom, jak nahlíží na jedince ve výkonu trestu. Jeden z vězeňských dozorců vyloženě opovrhoval vězeňským systémem, kdy směřoval k tomu, že vězení není pro jedince dostatečným trestem. Při nejmenším nezohlednil, co pro člověka může znamenat odebrání vlastní identity o odebrání svobodě nemluvě, a nazval výkon trestu „pohodou“. *„Nevím u nás měli na každé cele televizi, měli pohodu. Tohle, kdyby viděli lidi, kterým nějaký vězeň zabil někoho z rodiny, tak by se jim to asi nelíbilo. Mají tam až moc velkou pohodu. Jinak si myslím, že se dávají strašně malé tresty odnětí svobody, měli by to podle mě zpřísnit. A celkově by měli prostě všichni vězni pracovat a něco dělat, podle mě je to fakt prostě mírný. (oddechuje, šklebí se)“* (Respondent Y) Na moji otázku, jak vnímá samotné vězně, se kterými pracuje odvětil: *„všichni jsou stejní, všichni se snaží manipulovat. (krčí rameny)“* Tohle je příklad toho, kdy stigmatizovaný člověk dokáže sám stigmatizovat, kdy nahlíží na samotné vězně jako velká část veřejnosti. Další vězeňští dozorcí zmiňují především nedostatek personálu, finančních prostředků jak na chod věznice, tak i platové ohodnocení.

Názor probační úřednice je zcela odlišný. Zaměřuje se totiž na klienty a jejich nedostatečné zabezpečení po výkonu trestu. Je to zřejmě z toho důvodu, že vězeňští pracovníci pracují s lidmi na jednom uzavřeném místě a po výkonu trestu dále jejich život neřeší. Probační pracovnice a sociální kurátorky ovšem ano, a zahrnuje to všechny aspekty života jedince – bydlení, práce, finanční příjmy a vztahy s okolím. Probační pracovnice v rozhovoru zmiňuje, že: *„...měli by (systém) podle mého názoru zřídit určitou službu, která by měla zajistit ubytování osob a nástup do nějakého zaměstnání, alespoň po nějakou dobu, co dotyčný opustí vězení. (krčí rameny)“* (Respondent W) Je třeba řešit bydlení, práci, rodinu... odsouzení mohou myslet svoji nápravu velice vážně – to, že chtějí fungovat společensky přijatelným způsobem – když ale po propuštění nemají kde bydlet, nemají

práci, nemají fungující rodinu a jiné sociální vazby bez kriminální minulosti, tak jim prostě nezbude nic jiného než se obrátit na známé z vězení. (Sociální práce, 2012, s. 20)

Otázka spojená s tím, jak pracovníci vnímají svoji práci je spojena i s tím, jaký vliv má tato práce na samotné pracovníky. Vliv, který na pracovníky působí závisí na tom, jak dlouho pracovníci svoji práci vykonávají. Jak jsem výše zmiňovala, pracovní kurátorka pracovala v tomto odvětví nejdéle, patnáct let a během toho přišla o iluzi, že by byli lidé „napravitelní“. Probační úřednice vykonává tuto práci dvanáct let a stále věří v to, že lidem, kteří jsou opakovaně vzati do vazby je po ukončení potřeba pomáhat. Respondenti z vězeňské služby práci vykonávali nebo stále vykonávají zhruba šest až sedm let, jediný vězeňský dozorce, jehož naplňuje práce z důvodu nošení uniformy, pracuje ve vězeňské službě čtyři roky. Jeden z dozorců odešel z práce z důvodu stereotypu práce, další práci stále vykonávají. Podle mých respondentů, kteří práci stále vykonávají, je také důležitý čas, kdy si pracovník zvykne na určité prostředí a určité situace, které v práci zažívá. Jako důležité taky zmiňovali pracovní kolektiv.

Negativním vlivem může být samotná interakce mezi pracovníky a jejich klienty či vězni, kdy jsem brala v potaz i syndrom vyhoření u pracovníků. Syndrom vyhoření se mi potvrdil u dvou respondentů, a to právě opět zmiňované sociální kurátorky a vězeňského dozorce. U vlivu na sociální kurátorku mohl být zapříčiněn tím, kdy sama vzdávala svoji práci a přestala vnímat svoje klienty kladně a ke všemu se stavěla negativně, což se mohlo podepsat na jejich klientech a obě strany se navzájem pasivně ovlivnily. Přenesl se i určitý vliv z této profese na fungování ve společnosti kurátorky, kdy říká že: *„Určitě mě ovlivnila (práce) v nějaké změně v jednání s lidmi. Momentálně mám pohled na svět pragmatický a necítím žádnou velkou naivitu, ale cítím zbytečný soucit. Naučila jsem se nedávat najevo nervozitu, a to беру za docela velký bonus.“* (Respondent V)

Syndrom vyhoření u vězeňského dozorce zapříčinila chvíle, kdy ho jeho práce přestala naplňovat, začal vše vnímat stereotypně a práci ukončil. Další dozorce popisuje, že právě lidi, se kterými pracuje jeho chování ovlivňuje: *„jsem uzavřenější,*

ráznější při jednání s druhými. Ale zas na druhou stranu jsem víc tolerantní... protože vím, že v práci řeším s lidmi závažnější věci.“ (Respondent Z) S problematikou syndromu vyhoření či náporu na náporu na psychiku, může být spojeno i to, že se sami dozorcí mohou vnímat jako vězni. Toto tvrzení mi potvrdil vězeňský dozorce, kdy říká že: „Jedinej rozdíl mezi náma a vězněma je ten, že my můžeme v 7 večer odejít domů. Když jsem přišel do práce, tak jsem musel odevzdat veškerý svoje osobní věci, jako třeba telefon. Když jsem si chtěl nebo potřeboval jít zavolat musel sem jsem se zeptat svého nadřízenýho, a vycházet ven jsem taky jen tak nemohl. Chodil jsem tam jakoby „jen“ do práce, ale stejně sem si taky připadal jak vězeň, dokonce i jídlo jsme měli podobný.“ (Respondent Y)

V jednom z rozhovoru se do jisté míry potvrdila myšlenka E. Goffmana, kdy tvrdí že je možné, že ti, kdo pracují ve věznici, dbají na pravidla, které musí v práci dodržovat, tudíž je nějakým způsobem ovlivňuje systém, ve kterém pracují. Jeden z respondentů, pracovník vězeňské služby vypověděl, že: *„pracuju na směny, ale i tak se někdy přistihnu, jak mám nastavený režim třeba jídla, tak jak v práci.“ (Respondent X)*

ZÁVĚR

Pro psaní bakalářské práce jsem využila spoustu odborných publikací, díky kterým jsem získala potřebné a základní informace od problematice vězenství jako takové. Celkový vhled do problematiky vězeňství a věcí s tím spojené jsem získala díky uskutečněným rozhovorům s respondenty.

Je důležité říct, že vězeňský institut není jen budova, ale tvoří velké spektrum věcí jako je například vězeňský a právní systém, pracovní povinnosti, role, interakce a další. Na institut jsem nahlížela srze výpovědí vězeňských dozorců, sociální kurátorky a dále také probační a mediační pracovnice. Pro získání základních informací a hlubší vhled do fungování institutu jsem zvolila výzkumné otázky, které se týkaly každodennosti a povinností pracovníků. Mým cílem bylo získat odpovědi nejen na fungování samotného vězení ale i na to, jak právě pracovníci vnímají institut vězeňství jako takový. Vězeňští dozorcí v takovém institutu zastávají důležitou roli, z toho důvodu jsem je vybrala jako respondenty pro můj kvalitativní výzkum. S institutem jsou spojeny i služby, které jsou poskytovány mimo budovu věznice, proto jsem vybrala pro výzkum i participanty jako sociální kurátorku a probační a mediační pracovníci. Jak se ukázalo, tak i je do jisté míry ovlivňuje celkový systém. Z výpovědí probační pracovnice je patrné, že systém dostatečně nezajišťuje zabezpečení lidí po výkonu trestu a z toho důvodu se stále a setkávají s lidmi, kteří se opakovaně navracejí do vězení.

Je důležité také říci, že každý člověk vnímá situace z jiného úhlu. Někdo si v práci připadá sám jako hlídaný někdo naopak v roli toho mocného. Během rozhovorů s vězeňskými dozorcí se projevil určitý pocit autority a moci dozorců nad vězni. Dá se zde spekulovat o jistém vědomém přidělení moci, který nastoluje sám systém, kdy pracovníkům pro odlišení uděluje uniformy. Je patrné, že právě uniforma dává dozorcům pocit určité nadřazenosti moci nad vězněm. „*Symbol authority, který*

dokáže spustit naše mechanické vyhovění, je oblečení. I když hmatatelnější než titul, je oděv, do nějž se halí autorita, stejně tak zfalšovatelný.“ (Cialdini, 2009, s.169)

Participanty, zaměstnance vězeňské služby, nejvíce ovlivňovalo prostředí, ve kterém pracují. Pro jednoho z participantů, bylo natolik stereotypní na tolik, že kvůli tomu pracovní poměr ukončil. Stejný respondent také vypověděl o tom, že se sám cítil jako vězeň, jediným rozdílem bylo to, že po ukončení pracovní doby mohl odejít domů. Probační a mediační pracovníci, která pracuje v prostředí své kanceláře, které si sama sobě přizpůsobila, ovlivňuje spíše náročná práce s klienty, nikterak tedy prostředí, ve kterém pracuje.

Při rozhovorech se vězeňští dozorcí v první řadě zaměřovali na nedostatek personálu, nedostatek finančních prostředků pro chod věznice a v poslední řadě na samotné vězně. Zmiňovala jsem, že práce vězeňských dozorců může být jak fyzicky, tak psychicky náročná. Určitou psychickou zátěží může být to, jak jsem z výpovědí dozorce zjistila, že musí snášet nebezpečí v podobě manipulace ze strany vězňů.

Přes rizika a nedostatky, které respondenti zmiňovali v celkovém fungování vězeňského a právního systému, se může postupem času chod vězeňství i práce s vězni či pachateli po výkonu trestu zdokonalovat. Moderní společnost již dnes nedovoluje porušovat lidská práva, ale naopak napomáhá lidem, aby se zpět začlenili do společnosti, což je pro tuto oblast značným posunem.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

1. BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: TRITON, 2003. ISBN 80-7254-321-0.
2. CIALDINI, R. B. *Zbraně vlivu: Manipulativní techniky a jak se jim bránit*. Jan Melvil Publishing, 2012. ISBN 978-80-87270-32-5.
3. CRESWELL, J. W., *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, c2007. ISBN 978-14129-1606-6.
4. FISHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2. Praha 7: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.
5. FOUCAULT, M.: *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. ISBN: 80-86019-96-9
6. FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 2005. ISBN 80-7007-221-0.
7. FOUCAULT, M.: *Myšlení vnějšku*. 2. Praha: Herrmann & synové, 2003. ISBN 80-239-2454-0.
8. GIRTLER, R.: *Okrajové sociální kultury*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-27282.
9. GOFFMAN, Erving. *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. USA, New York: Routledge, 2017. ISBN 987-0-202-30971.
10. GOFFMAN, Erving. *Stigma: Poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. 1. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN 80-86429-21-0.
11. KÝR, Aleš a Alena KAFKOVÁ. *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*. Institut vzdělávání – kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2010, (2).

12. JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.
13. JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika jako věda žaláři*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2017. ISBN 978-80-7452-131-7.
14. MALÁ, D.: *Vězeňství po Česku*. Tišnov: Sursum, 2003. ISBN 80-7323-062—3
15. MALINA, J.: *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009. ISBN 978-80-7204-560-0.
16. NEČAS, J.: *Adolf Kolínský: Český dozorce ve službách gestapa*. Praha 1: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2715-3.
17. STRAUSS, Anselm a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
18. ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ, Dagmar DOUBRAVOVÁ a (eds.). *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. 1. Praha: Portál, s.r.o, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.
19. VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese: Variabilita a patologie lidské psychiky*. 3. Praha: Portál, s.r.o, 1999. ISBN 80-7178-678-0.
20. ZIMBARDO, P. G. *Moc a zlo: Sociálně psychologický pohled na svět*. Praha: Nadace Dagmar a Václava Havlových, 2005. ISBN 80-86181-80-4.

Použité internetové zdroje:

21. České vězeňství: *Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci*. Praha: KÝR, Aleš a Alena KAFKOVÁ. Proměny odborné přípravy vězeňského personálu. Institut vzdělávání – kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2010, (2)., 2009, (1). ISSN 1213-9297. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/>

22. Každodennost – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Ka%C5%BEdodennost>
23. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Dozorce*. 2017. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/dozorce>
24. Moc – MedKult. MedKult – média a kultura * mediální kultura * mediální a kulturní studia [online]. Copyright © 2020 MedKult. All rights reserved. Dostupné z: <http://medkult.upmedia.cz/Keywords/moc/>
25. RUŽIČKA, Michal. *Kriminalita z antropologické perspektivy: možnosti a limity sociologické inspirace*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, 2013. Dostupné z: <http://www.antropologie.org/>
26. Sociální práce: *Sociální práce s pachateli trestných činů*. Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2012, 12(2). Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/>
27. VSČR. Historie. [online]. Copyright © 2020 Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/>
28. VSČR. Základní informace. [online]. Copyright © 2020 Vězeňská služba České republiky. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/>